

В. С. Сапіга, аспірант кафедри
публічного управління та адміністрування
Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С. З. Гжицького

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА СОЦІАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ТА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ МОЛОДІ У ВІЙСЬКОВО-АРМІЙСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Вивчено особливості соціалізації військовослужбовців під час проходження служби у Збройних силах України через призму державної політики громадянської свідомості. Досліджено процеси за-своєння норм, цінностей, культури українською молоддю під час перебування у соціальній військово-армійській спільноті. Проаналізовано важливість мотиваційної складової проведення пропагандистсько-патріотичних заходів органами державної влади з молоддю допризовного віку у закладах освіти. Обґрунтовано необхідність ефективного державного управління у сфері соціальної мобільності щодо громадянського суспільства звільнених у запас військовослужбовців української армії.

Ключові слова: Збройні сили, соціалізація, державна політика, громадянське суспільство управління, військовослужбовці, свідомість.

V. S. Sapiga. State policy of social mobility and social adaptation of youth in the military environment for the Armed forces of Ukraine

An indispensable condition for the creation of a positive moral and psychological climate during military service is the training of young people in the preinduction stage. The given activity should be directed, first of all, on formation of a positive image of the Armed Forces, inoculation of fundamental values among young people concerning fulfilling their military service duty. A necessary element of this activity is the physical and moral-psychological training of young men, increasing their psychological stability and physical endurance. Participation of young people in military-patriotic activities will promote the maturation and mastering of the foundations necessary for living in the military environment.

Subjective formation of moral and psychological readiness is characterized by the presence of ideas about themselves and their capabilities; adequacy of general self-assessment of physical, social and spiritual qualities; a positive attitude to the social atmosphere in the military environment; the general level of professional training. Positive attitude to the military service is promoted by parental upbringing, well-being, father's active participation in the process of civic education, youth's enthusiasm for military-applied sports.

Military sports organizations should play a crucial role in the patriotic education of youth. They should form a healthy lifestyle in children and adolescents, carry out their moral and ethical education; in practical terms, these clubs help state institutions to solve the tasks of training the reserve of the Armed Forces. It is important to orient the formation of discipline and responsibility as a long and purposeful process of development of one's own behaviour in accordance with the Armed Forces standards.

The formation of discipline and responsibility of preconscription-age boys should be carried out in the interaction and unity of the views of the collective, the public and the educational space. Moral and psychological maintenance as an independent type of combat activity is actualized in recent years. Moral and psychological maintenance, as a stage of psychological support, represents a complex of systematic activities aimed at monitoring and maintaining the ability of military servicemen to withstand intimidating fight factors and act resolutely in situations close to combat operations.

Distinguished and crucial components of youth readiness for service in the Armed Forces are understanding of the value of the military service, mental stability, readiness and ability to maintain high intellectual performance, resistance to adverse environmental effects. An important factor in raising the young man's desire to fulfil his military duty is moral and psychological readiness.

© **V. S. Sapiga, 2018**

It is necessary to rethink the social values and to determine the quality of the activities of such a social and professional group, as the army officers; they are not only subjects of professional activity, but also active participants of all state changes. At the same time, their professional socialization is a key factor that directly influences the development of benchmarks and standards of behaviour and the activity of officers. It is also important that in the conditions of an acute economic crisis and limited resources, the cost of military activities has become one of the priorities.

The boys from the military servicemen families, although it is the most solid, from the point of view of motivation for the military service, part of the social milieu, but they are not its main base, yielding to the numbers of children from the families of workers or employees. The unwillingness of modern officers to see their children as military servicemen is an alarming symptom, indicating the possibility of interruption of the continuity of the officer's service.

In the process of socialization of a serviceman, the social formation and development of the personality occurs, the formation of an almost new complex multi-level hierarchical system of various values that regulate its behaviour and activity, depending on the features of the social adaptation to it. Socialization of the servicemen is understood as a complex social process of mastering by a person of new system of knowledge, and, as well, improving and adaptation to the changed social environment of already known systems of knowledge, standards and values, in the conditions of social influence that allow him to function as a full member of civil society.

Key words: Armed Forces, socialization, state policy, civil society of management, military servicemen, consciousness.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження морально-психологічного стану військовослужбовців на різних етапах служби в армії не викликає сумнівів. Служба в армії – це випробувальний період соціального і громадянського становлення особистості, період виникнення інтересу до проблем соціальної дійсності та їх критичного осмислення. Під час служби у лавах Збройних сил України військовослужбовцями відбувається засвоєння соціальних норм, цінностей, культури, властивих армійському життю, соціальної спільності, а також відтворення соціальних зв'язків та соціального досвіду.

Дослідження соціальної адаптації звільнених військовослужбовців до умов цивільного життя є актуальним. Актуальність обумовлена необхідністю пошуку конкретних шляхів і способів створення умов для успішної соціальної адаптації, визначенням актуальних механізмів підвищення ефективності державної соціальної політики у даній області та вдосконалення системи соціального забезпечення військовослужбовців. У сучасних умовах питання вдосконалення соціального забезпечення військовослужбовців також є найважливішим пріоритетом органів військового та державного управління в умовах військової реформи.

В умовах військової реформи у процесі соціалізації військовослужбовців, відбуваються кардинальні зміни, які ведуть до зміни соціальних ролей, переміщенню військовослужбовців у нову соціальну вертикальну або горизонтальну площину, встановлення нових соціальних зв'язків між військовослужбовцями та громадянським суспільством. Передбачається, що цей процес буде більш ефективним за умови інтеграції діяльності органів державного і військового управління у рамках їх політичної, економічної, ідеологічної та правової взаємодії [12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення особливостей соціалізації молоді у Збройних силах України є дуже важливим під кутом аналізу ефективності діяльності органів державного управління. У роботах дослідників розглядається соціалізація у цілому як елемент процесу соціалізації, при цьому використовуються різні теоретико-методологічні підходи. Аналіз стану та особливостей процесу професійної соціалізації, виявлення факторів і суперечностей мають практичне значення для розробки механізмів і програм, що сприяють посиленою професійної соціалізації молоді у Збройних силах.

Досить часто у науковій літературі висловлюються думки про відсутність у нашій країні національно-державної ідеології та зростають процеси деідеологізації громадян. Як значається вітчизняними дослідниками, у системі мотивації військовослужбовців української

армії професійні мотиви поступаються матеріально-економічним і політичним. Уважається, що саме засоби масової інформації як інститут соціалізації визначає соціальні орієнтації, переконання, погляди військовослужбовців, характер їх соціалізації у цілому. Така позиція дуже вузько орієнтована і у деякому сенсі не перспективна, оскільки вона не враховує чи слабо враховує низку показників, які надають процесу соціалізації певну спрямованість.

Переважно превалюють психологічні, педагогічні дослідження цієї проблеми, у той час як саме державно-управлінський аналіз дає можливість виявляти суттєві особливості цього процесу, а також дозволяє розглянути особливості державної політики щодо соціалізації різних соціально-професійних груп [7]. На підставі різних концепцій і підходів до процесу соціалізації молоді розуміється суперечливий процес взаємодії особистості та армійського середовища, у ході якого відбувається освоєння ролі, інтеріоризація норм і цінностей співтовариства, обумовлене поєднанням зовнішніх і внутрішніх факторів, забезпечують оптимальне функціонування і розвиток індивіда.

Мета статті – обґрунтувати необхідність системного проведення державної політики соціальної адаптації молоді у Збройних силах України.

Для цього потрібно вирішити низку завдань:

1. Вивчити особливості соціалізації військовослужбовців під час проходження служби у Збройних силах України через призму державної політики громадянської свідомості.

2. Дослідити процеси засвоєння норм, цінностей, культури українською молоддю під час перебування у військово-армійській спільноті.

3. Проаналізувати важливість мотиваційної складової проведення пропагандистсько-патріотичних заходів органами державної влади з молоддю допризовного віку у закладах освіти.

4. Обґрунтувати необхідність ефективного державного управління у сфері соціальної мобільності щодо громадянського суспільства звільнених у запас військовослужбовців української армії.

Виклад основного матеріалу. Загальна морально-психологічна готовність до служби у Збройних силах виступає наслідком синтезу соціально-психологічної, військово-професійної та емоційно-вольової готовності, має соціально обумовлений характер і визначається ступенем включення молоді у діяльність, що об'єктивно приводить до формування необхідних якостей [1, с. 146]. Морально-психологічна готовність включає у себе рівень розвитку спрямованості особистості на майбутню службу, в її основі лежить система мотивів і моральних її якостей.

Метою морально-психологічного становлення військовослужбовців є оптимізація морально-психологічної адаптації, результатом якої стане ефективна взаємодія з військовим колективом і успішне здійснення військової діяльності. Мета визначає і завдання становлення: спонукання позитивної активності молоді, спрямованої на подолання психологічних бар'єрів, уявного образу нездоланності перешкоди; створення сприятливих умов для особистісного морального зростання військовослужбовців; формування стійкої ідентичності; формування психологічної готовності та стійкості до виконання навчально-бойових завдань [5].

Важливою умовою організації позитивного морально-психологічного клімату у військовослужбовців на етапі служби в армії є підготовка молоді ще на допризовному етапі. Дана діяльність повинна бути спрямована, насамперед, на формування позитивного іміджу Збройних сил, формування ціннісних засад у молоді щодо виконання військового обов'язку. Необхідним елементом даної діяльності є фізична і морально-психологічна підготовка юнаків, підвищення їх психологічної стійкості і фізичної витривалості. Участь молоді у військово-патріотичних заходах сприятиме змужнінню і засвоєнню основ, необхідних для життя у військово-армійських умовах.

Суб'єктивна сформованість морально-психологічної готовності характеризується наявністю уявлень щодо себе і своїх можливостей; адекватністю загальної самооцінки фізич-

них, соціальних і духовних якостей; позитивним ставленням до соціальної атмосфери у військовому середовищі, загальним рівнем професійної підготовки. Позитивному ставленню до військової служби сприяє батьківське виховання, матеріальна забезпеченість, активна участь батька у процесі виховання громадянського обов'язку, захопленість молоді військово-прикладними видами спорту [10, с. 12].

Основною метою формування морально-психологічної готовності у молоді є профілактика розвитку психічної дезадаптації у процесі проходження військової служби. Головною складовою морально-психологічної готовності молоді до проходження обов'язкової військової служби є адаптаційний потенціал особистості, володіння і управління ресурсами, які можуть надавати один на одного взаємний вплив. Морально-психологічна готовність молоді до служби у Збройних силах є потужним профілактичним фактором асоціальних явищ в армійському середовищі, посттравматичних розладів, негативних емоційних станів, пов'язаних з труднощами служби в армії.

У морально-психологічній готовності концентруються можливості людини і її прояв залежить як від особистості, так і від умов діяльності. Це дозволяє сформулювати трактування морально-психологічної підготовки молоді до військової служби: морально-психологічна підготовка – це система заходів щодо формування у молоді стану психологічної готовності до подолання негативного впливу факторів військової служби [3, с. 312]. Важливим етапом є допризовна підготовка молоді до служби у Збройних силах, вона, як правило, здійснюється у рамках загальноосвітніх шкіл або у спеціалізованих навчальних закладах.

Військово-спортивні організації мають відігравати найважливішу роль у патріотичному вихованні молоді. Вони повинні формувати здоровий спосіб життя у дітей та підлітків, здійснювати їх морально-етичне виховання; у практичному плані такі клуби допомагають державним інститутам вирішувати завдання підготовки резерву Збройних сил. Важливою є орієнтація виховання дисциплінованості та відповідальності як тривалого і цілеспрямованого процесу на вироблення власної поведінки відповідно до прийнятих норм у Збройних силах [9].

Виховання дисциплінованості та відповідальності допризовників має здійснюватися у взаємодії та єдності поглядів колективу, громадськості та виховного простору. Морально-психологічне забезпечення як самостійний вид бойової діяльності актуалізується в останні роки. Морально-психологічний супровід, як етап психологічного забезпечення уособлює комплекс системних заходів із відстеження та підтримання здатності військовослужбовців протистояти страхітливим факторам бою і рішуче діяти у ситуаціях, наближених до бойових.

У процесі навчально-бойової підготовки командири всіх ступенів зобов'язані формувати у підлеглих ті особистісні якості, які обумовлюють успішність діяльності в екстремальній ситуації. До їх числа, насамперед, слід віднести емоційно-вольову стійкість до стресу, морально-етичну нормативність. Молода людина, покликана для проходження дійсної військової служби, що надійшла у військову частину або виявила бажання служити за контрактом, змушена відмовитися від звичних стереотипів поведінки [6, с. 103]. Вивчення індивідуально-психологічних особливостей військовослужбовців включає первинне, поглиблене і подальше дослідження.

Цілісна система заходів, які застосовуються у рамках морально-психологічного супроводу військовослужбовців, дозволяє досягнення оптимальних показників життєдіяльності військовослужбовців: психологічне благополуччя особистості, позитивний настрій на несення військової служби та усвідомлення її цінності, ефективність взаємодії з соціальним оточенням, успішність службово-бойової діяльності. Основними критеріями успішного проходження цього етапу є адаптація військовослужбовців за призовом до умов армійської служби, прийняття ролі військовослужбовця, сформованість мотивів і цінностей, що орієнтують

молодих людей на відповідальне виконання військового обов'язку; усвідомлення соціальної значущості служби у лавах Збройних сил.

Визначальними і головними компонентами готовності молоді до служби у Збройних силах є розуміння цінності військової служби, стійкість психіки, готовність і здатність зберігати високу інтелектуальну працездатність, стійкість до несприятливих впливів навколишнього середовища. Важливу роль у підвищенні бажання молоді людини до виконання військового обов'язку є морально-психологічна готовність.

Повинно відбуватися переосмислення громадських цінностей і визначення якості діяльності такої соціально-професійної групи, якою є офіцери армії, вони не лише суб'єкти професійної діяльності, а й активні учасники усіх змін у державі. При цьому фактором, що безпосередньо впливає на вироблення орієнтирів і норм поведінки та діяльності офіцерів, виступає їх професійна соціалізація. Важливо й те, що в умовах гострої економічної кризи та обмеженості ресурсів, витрати на військову діяльність стали одними з пріоритетних [2].

Вихідці з сімей військовослужбовців, хоча і є найбільш міцною, з точки зору мотивації на військову службу, частиною суспільного середовища, але не становлять його основної бази, поступаючись за показниками чисельності вихідцям з родин робітників чи службовців. Небажання сучасних офіцерів бачити своїх дітей військовими – тривожний симптом, який свідчить про можливість переривання наступності у складі офіцерства. Опанування військовим фахом може бути своєрідним «соціальним ліфтом» для вихідців з малозабезпечених сімей. Система цінностей військових має відображати стан, динаміку і суперечності суспільної свідомості, тому закономірно, що наявна тенденція до збільшення значущості цінностей ринкової культури. Однак, поширюючись у середовищі професійних військових, вони суперечать базовим професійними цінностями військових і руйнують їх.

Соціалізація військовослужбовців уособлює складний процес зміни цілісної особистості. Основними характерними рисами процесу соціалізації військовослужбовців є процеси ресоціалізації та десоціалізації. На стадії звільнення військовослужбовці проходять процес десоціалізації, коли втрачаються попередні цінності, норми і правила поведінки. Ресоціалізація військовослужбовців характеризується вторинною соціалізацією, яка відбувається зі змінами установок, цілей, норм і цінностей життя. Наявна недостатня ефективність механізмів реалізації соціальних гарантій у сфері освіти, оскільки запропоновані програми професійної перепідготовки звільнених військовослужбовців у напрямку отриманої раніше військової спеціальності, часто непотрібні на ринку праці.

У процесі соціалізації особистості військовослужбовця відбувається соціальне становлення та розвиток особистості, формування практично нової складної багаторівневої ієрархічної системи різних утворень, що регулюють її поведінку і діяльність, у залежності від особливостей соціальної адаптації до неї. Під соціалізацією військовослужбовців розуміється складний соціальний процес засвоєння людиною нових, вдосконалення та адаптування під змінене соціальне середовище вже відомих систем знань, норм і цінностей шляхом пристосування, під впливом соціальних впливів, які дозволяють йому функціонувати як повноправному члену «громадянського суспільства».

Після звільнення з військової служби у колишнього військовослужбовця і членів його сім'ї настає десоціалізація, яка за сприятливих умов переходить у ресоціалізацію, стадію надбання нових знань, навичок, умінь, правил поведінки, оновлення системи соціальних цілей і цінностей [11]. Саме на етапі десоціалізації найбільш важливими стають центри соціального захисту громадян і рівень опрацювання процесу соціальної адаптації військовослужбовців, бо для звільненого військовослужбовця важливо, щоб «процес занепаду» був коротким, як можна швидше почалася ресоціалізація, а процес соціалізації не перейшов на стадію деградації.

Процес соціалізації військовослужбовців полягає в юридичному консультуванні з питань, пов'язаних з правами і можливостями членів їхніх сімей, захист їхніх інтересів вищими інстанціями [4, с. 56].

Є наступні напрямки дослідження процесу соціальної адаптації військовослужбовців, звільнених з військової служби: особистісний, у рамках якого виявляються фактори особистості колишнього військовослужбовця, що безпосередньо або опосередковано впливають на його поведінку, і середовищний, у рамках якого виявляються фактори соціального середовища, оскільки мобільність здійснюється у конкретній системі. У зв'язку з цими об'єктивними обставинами актуалізується необхідність домінанти суб'єктивного людського фактора. Він відображає можливість мобілізації військовослужбовцями своїх внутрішніх ресурсів, які можливо використувати для досягнення більш вигідної соціальної позиції.

Забезпечення успішної соціалізації військовослужбовців – це проблема і особистісна, і державна, вирішення якої дасть можливість звільненим військовослужбовцям безболісно перейти до нових видів діяльності, дозволить суспільству ефективно використовувати підготовлених фахівців в інтересах економічного розвитку, а також допоможе даній категорії населення на рівних умовах конкурувати на ринку праці. Успішна соціалізація і соціальна мобільність звільнених військовослужбовців повинна стати важливою умовою переходу українського суспільства від трансформаційного стану до цілеспрямованих дій [8].

Висновки з проведеного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Професійна армія – інститут соціалізації, символ державності, основна функція якої полягає у формуванні, підтримці та зміцненні державно-патріотичної свідомості громадян. Армія виступає скоріше, як ідеальний, а не реально діючий інститут з усім позитивним і негативним багажем, розгляд питань соціалізації військовослужбовців передбачає звернення до специфіки даної соціально-професійної групи. Військовослужбовцям, які виступають як представники певної соціально-професійної спільноти, притаманні відмінні соціально-психологічні мотиви і установки, статусно-рольові характеристики, соціально і професійно стильові особливості, що певною мірою позначається на характері їх соціалізації.

Військовослужбовці повинні отримувати достатній рівень соціального забезпечення, який компенсує наявні обмеження, викликані особливостями виконання завдань із забезпечення безпеки держави. Ефективність реалізації соціальних прав і гарантій військовослужбовців значно впливає на морально-психологічний стан військовослужбовця, що звільняється, на його впевненість у майбутньому. Соціальне самопочуття військовослужбовців визначається багатьма факторами: віком, наявністю житла, останньою займаною на службі посадою, сімейним добробутом, характером працевлаштування, соціальними очікуваннями і домаганнями. Практично для всіх звільнених військовослужбовців найбільш важливими є проблеми, пов'язані з працевлаштуванням після військової служби.

Список використаних джерел:

1. Актуальні питання ідеології та ідеологічної роботи в українському війську: монографія / В. І. Алещенко, В. Ф. Баранівський, А. О. Кобзар, Л. В. Кринець; під заг. ред. В. Ф. Баранівського. К.: Золоті ворота, 2014. 232 с.
2. Алещенко В. І. Офіцерська корпоративність: стан єдності чи єдність долі? Військо України. № 1. 2009. С. 4–7.
3. Виховна робота у Збройних Сил України: підр. / А. О. Кобзар, О. В. Копаниця, В. М. Грицюк та ін.; за заг. ред. Б. П. Андресюка. Чернівці: Місто, 2011. 408 с.
4. Григоренко Є. І. Конституційні засади проходження військової служби громадянами України: проблеми теорії та практики: монографія. Х. : Право, 2010. 280 с.

